

<https://doi.org/10.18778/0208-6050.22.11>

Jolanta Czarnocka

JEFFERSONIAŃSKA KONCEPCJA UNIWERSYTETU

Jeffersoniańska wizja agrarystyczno-egalitarnej Ameryki pozostała utopią. Jednak Tomasz Jefferson, jako współtwórca niepodległości i współorganizator państwa, ma swój wielki wkład w instytucjonalną realizację idei, które głosił. Przede wszystkim jego dziełem jest Deklaracja Niepodległości, podstawowa karta wolności amerykańskiej, Konstytucja USA, bill o prawach, *North West Ordinance* oraz wiele innych ustaw ogólnonarodowych. Niemniej istotne dla jego systemu były jego prace legislacyjne w stanie Wirginia, z których część jedynie doczekała się realizacji i przyjęta została przez Stanowe Zgromadzenie. Wymienić tu należy przede wszystkim zniesienie prawa primogenitury, ograniczenie handlu niewolnikami, ustawę o prawie wyzwolenia niewolnika przez właściciela oraz najdonioślejszy z nich Statut wolności religii w Wirginii. Do niezrealizowanych w pełni zamierzeń i planów należy projekt ustawy o upowszechnianiu edukacji (*knowledge*), zawierający rozległy program przebudowy szkolnictwa stanowego od podstaw, w trzystopniowej strukturze (szkoły podstawowe, szkoły średnie, szkoła wyższa)¹. Projekt ten miał służyć, jako model dla ogólnonarodowej reformy systemu oświatowego, co jednak nie było możliwe przy zachowaniu daleko idącej autonomii stanów.

Projekt ten oraz uwagi o oświacie i jej przyszłym rozwoju zawarte w książkowym opracowaniu, wydanym w Paryżu w 1785 r., jako *Notes on Virginia* (Uwagi o Stanie Wirginia), stanowią dalsze rozwinięcie myśli jeffersoniańskiej². Republika opierać się musi na oświeco-

¹ Zob. A. Bill to Enable Tenants in Fee tail to Convey Their Lands in Fee Simple, 14 October 1776, [w:] A. Fried, *The Essential Jefferson*, New York 1963, s. 124; *Basic Writings of Thomas Jefferson*, ed. S. Foner, New York 1953, s. 28; E. Laboulaye, *Historia Stanów Zjednoczonych, Rys dziejów od r. 1788 do r. 1865*, opr. M. Dubiecki, t. IV, Warszawa 1878, s. 249.

² Zob. Fried, *op. cit.*, s. 175; *The Life and Selected Writings of Thomas Jefferson*, eds. A. Koch, W. Peden, New York 1944, s. 186.

nych obywatelach, rządzić nią może jedynie elita intelektualna, wyłoniona drogą konkursu talentów, nie zaś majątku czy pozycji społecznej. Wykształcenie zaś musi odpowiadać potrzebom epoki i gospodarki, ale przede wszystkim opierać się na zasadach racjonalistycznych i metodach eksperymentalnych. Cele tej edukacji żywo przypominają założenia Komisji Edukacji Narodowej, gdzie głównym celem było wychowanie obywatela.

Thomas Jefferson, jako plantator kolonialnej Wirginii, znalazł się w czołówce edukacyjnych reformatorów świata. Jego studia w William and Mary College w latach 1762—1764 były dlań okresem własnych doświadczeń. Uczelnia ta była trzecią w Ameryce kolonialnej, po Harvard i Yale, opierała się na wzorach angielskich i była uczelnią wyznaniową, ściśle mówiąc anglikańską. Nauczanie podporządkowane było celom nadrzędnym, tj. kształceniu kleru anglikańskiego oraz misjonarzy dla Indian (*Indian school*), służyła również młodzieży świeckiej w zakresie sztuk wyzwolonych i filozofii (medycyny)³. Poziom tych nauk był niski, gdyż jak podaje T. Jefferson, brak było w okolicy odpowiedniej szkoły średniej, która przygotowałaby podstawowe umiejętności młodzieży. Tak więc uniwersytet musiał je odrabiać. Uniwersytet był również zacofany i wręcz wrogi nowinkom filozoficznym. Dopiero w toku studiów T. Jeffersona system newtoniański i tzw. filozofia przyrody (u nas zwana *philosophia recentiorum*) wkroczyły do uczelni wraz z przybyłymi tam profesorami szkockimi, z których najwybitniejszym był prof. William Small⁴. Jego wykłady i rozmowy z nim prowadzone obudziły zmysł i talent młodego Jeffersona. Odtąd umiłowanym zajęciem stała się lektura filozofów klasycznych i współczesnych oraz dociekanie prawdy własnym rozumem, bez oglądania się na autorytety religijne.

Gdy po dwudziestu latach układał projekt billu o edukacji, skrytykował dość surowo macierzystą uczelnię i postulował jej reformę w duchu nowoczesności. Przede wszystkim chciał, by przestała być uczelnią wyznaniową, finansowaną i kontrolowaną przez zgromadzenie stanowe, po drugie postulował wprowadzenie kierunków eksperymentalnych, wreszcie zmienienie szkoły misjonarzy na katedrę etnologii indiańskiej, która zajęłaby się badaniem języka i narzeczy indiańskich, ich obyczajów i szczątków dawnych kultur rodzimych.

³ C. A. i M. R. Beard, *Rozwój cywilizacji amerykańskiej*, t. I, Warszawa 1961, s. 160—164; M. D. Peterson, *Thomas Jefferson and the new nation. A biography*, New York 1970, s. 21—32.

⁴ F. M. Brodie, *Thomas Jefferson. An Intimate History*, New York 1974, s. 52—61; D. Malone, *The Domestic Life of Thomas Jefferson*, New York 1958, s. 20—25; *The Thomas Jefferson Papers*, ed. F. Donovan, New York 1963, s. 37.

Stara uczelnia obroniła się przed tymi radykalnymi zmianami. Również bill o rozpowszechnianiu wiedzy, czyli reforma systemu oświatowego, nie przeszła w Zgromadzeniu⁵.

Na jakiś czas przyszło zrezygnować z dalszych planów. Niemniej kilkuletni pobyt w Paryżu i stałe obcowanie z najwybitniejszymi umysłami Europy wzbogaciły teoretyczną wiedzę Thomasa Jeffersona, pozwoliły mu zapoznać się i zaprzyjaźnić z Condorcetem i innymi filozofami francuskimi, choć w wyniku pobytu w Europie stwierdzał, że uniwersytety starego kontynentu toną w średniowiecznych mrokach i zacofaniu. Jako wiceprezydent i prezydent USA Thomas Jefferson zapowiadał dalsze starania o rozwój edukacji, nie zdołał jednak tego nawet zapoczątkować. Upominał go ze swej szwajcarskiej siedziby Tadeusz Kościuszko, proponując mu również założenie sieci szkół rycerskich. Przybyli do Stanów uchodźcy z Europy, filozof i chemik Joseph Priestley, filozof Volney, fizjokrata Dupont de Nemours (ten sam, który przebywał w Polsce, brał udział w reformach KEN), filozof niemiecki von Humboldt, wszyscy oni korespondowali z T. Jeffersonem i przyczyniali się do dojrzwania pomysłu założenia nowego uniwersytetu we własnym stanie i uczynienia z niego kuźni talentów i pepiniery przyszłych administratorów, uczonych i polityków.

Pierwsze wzmianki dotyczące założenia uniwersytetu pochodzą z 1814 r.⁶ Po długich i owocnych dyskusjach, w trzy lata później, został wydany bill ustanawiający uniwersytet⁷. Ustalono jego nazwę, jako Uniwersytet Wirginii. W billu, w sposób szeroki, ustalono ramy funkcjonowania tej instytucji, począwszy od planu budynków, ich funkcji i przeznaczenia, poprzez przedmioty nauczania, do ustalenia wysokości pensji profesorskich. Utworzono dziesięć katedr⁸. Na uwagę zasługuje wprowadzenie do programu pewnej grupy przedmiotów, np. rolniczych i politycznych, których dotąd w ogóle nie nauczano i postawienie ich na równi z pozostałymi⁹.

⁵ *Autobiography*, [w:] *The Life...*, s. 52.

⁶ *List T. Jeffersona do Peter'a Carr'a, Monticello, 7 September 1814*, [w:] *The Life...*, s. 642—649.

⁷ *Zob. A Bill for the Establishment of District Colleges and University, 24 October 1817*, [w:] *The Complete Jefferson. Containing His Major Writings, Published and Unpublished, Except His Letters*, ed. S. K. Padover, New York 1969, s. 1076—1085.

⁸ Katedry: I — Języków Starożytnych, II — Języków Nowożytnych, III — Matematyki, IV — Fizyczno-Matematyczna, V — Fizyki lub Filozofii Naturalnej, VI — Botaniki i Zoologii, VII — Anatomii i Medycyny, VIII — Nauki o Rządzie, IX — Prawa Muncypalnego, X — Ideologii.

⁹ *Zob. T. Jefferson, Political Science, 4 March 1825*, [w:] *The Complete...*, s. 1112.

W roku 1825 Uniwersytet Wirginii został otwarty, a Thomasa Jeffersona obrano jego pierwszym rektorem.

Głównym celem Uniwersytetu był utylitaryzm, ściśle powiązanie teorii z praktyką, przygotowanie nowej, wykształconej kadry kierowniczej państwa¹⁰. Uniwersytet winien kształcić obywateli w ich prawach, interesach i obowiązkach. Zasadą nauczania w Uniwersytecie było umożliwienie obywatelom głoszenia swoich opinii i poglądów. Tym samym realizowano postulat wolności umysłu jednostki i dociekania przez nią prawdy. Wiele uwagi poświęcono sprawie doskonalenia obyczajów i umiejętności, eliminowania cech ujemnych, a wykształcaniu dodatnich, umożliwiających godne i wartościowe życie. Uniwersytet miał nauczyć szacunku do pracy, nauki, środowiska, a przede wszystkim zaszczepić miłość do wiedzy i stałego jej pogłębiania. Nauce przypisywano wielką rolę, gdyż według słów T. Jeffersona „Nauka tworzy zwyczaj pilności, porządku i miłości cnoty, kontroluje siłę przyzwyczajenia i wszelką dwulicowość”¹¹.

Analizując cele dydaktyczne i wychowawcze Uniwersytetu Wirginii, stwierdzić należy, że wiara w człowieka i zapewnienie mu szczęścia były naczelnymi zasadami tej instytucji. Program nauczania został oparty na zasadzie wolności, racjonalizmu i funkcjonalizmu. Zdobytą wiedzę miała wpływać na osobowość i postawę obywatelską, przygotowywać do czynnego i twórczego życia w społeczeństwie oraz znaleźć zastosowanie w praktycznym działaniu.

Zasady funkcjonowania Uniwersytetu Wirginii zostały także ustalone przez T. Jeffersona¹². Szczegółowe przepisy normują system przyjęć na Uniwersytet, sprawy związane z nauką i życiem, tak studentów, jak i profesorów, regulują życie wewnętrzne Uczelni. Nie wglębiając się w szczegóły odnotować należy, że profesorowie i studenci zobowiązani byli ściśle przestrzegać reguł wyznaczonych przez radę Uniwersytetu. Obowiązywał system kar i nagród. Był on zróżnicowany w zależności od przewinienia czy też zasługi. Thomas Jefferson zastanawiał się, czy lepsze efekty przynoszą metody oparte na karach i zastraszaniu, czy też te, które oddziałują na dumę, ambicję i postawy moralne. W wyniku przemyśleń zastosowano rozsądny apel, odrzucając kary cielesne i upokarzanie.

¹⁰ List T. Jeffersona do Williama Roscoe, Monticello, 27 December 1820, [w:] *The Life...*, s. 76.

¹¹ „Education generates habits of application, of order, and the love of virtue, and controle, by the force of habit, any innate obliquities”, *The Complete...*, s. 1098.

¹² Zob. T. Jefferson, *Library Regulations*, [w:] *The Complete...*, s. 1112—1113; idem, *Problems of discipline*, 3 i 5 October 1825, [w:] *The Complete...*, s. 1113—1115; idem, *Regulations*, 3 October 1824, [w:] *The Complete...*, s. 1106—1111; *The Thomas Jefferson...*, s. 278.

Sprawy religijne były także unormowane odpowiednimi przepisami. Nie ustanowiono katedry teologii, co było zgodne z prawami Konstytucji, gwarantującej wolność religijną. Każdemu wyznaniu pozostawiono prawo do głoszenia i rozwijania własnych doktryn¹³. Postanowiono, aby Uniwersytet Wirginii stworzył odpowiednie warunki każdemu studentowi, pragnącemu pogłębić wiedzę religijną. Stąd zalecono wybudowanie specjalnych budynków, w których miałyby się odbywać nauka religii, nie powodując żadnych konfliktów wyznaniowych. Panowała wielka tolerancja. Różnorakie wyznania mogły znaleźć swe miejsce na Uniwersytecie, co podkreślało jego atrakcyjność. Do rangi symbolu urasta fakt założenia biblioteki właśnie tam, gdzie stanąć miała kaplica. Okazały ten budynek, uwieńczony kopułą symbolizującą świątynię wiedzy, góruje nad Uniwersytem.

Regulamin obowiązujący na Uczelni wydaje się być liberalny. Być może stanowił on *novum* w Ameryce, gdyż zawarte w nim przepisy regulują niemal każdą sprawę i sytuację¹⁴. Jednakże nie był on respektowany przez wszystkich studentów. Doprowadziło to do zamieszek studenckich w pierwszych latach istnienia Uniwersyteu Wirginii.

Warto zaznaczyć, że Thomas Jefferson był nie tylko twórcą, założycielem Uniwersytetu, nie tylko opracowywał plany i regulaminy, ale również był jego architektem¹⁵. Jego projekt architektoniczny był drobiazgowo przemyślany i w pełni odpowiadał wymogom Uczelni.

Urzeczywistnienie jeffersoniańskiej koncepcji Uniwersytetu było wielkim osiągnięciem. Dużą wagę miało wprowadzenie do systemu nauczania nowych elementów. Znikła hierarchia fakultetów. Po raz pierwszy nauki ścisłe, rolnictwo, nauki polityczne, a także studia z zakresu języków nowożytnych zajęły równe miejsce z innymi, dotychczas priorytetowymi naukami. Język narodowy stał się językiem wykładowym. Nowością było też wprowadzenie demokratycznego systemu samorządu. Program nauczania ustalony został w sposób demokratyczny, drogą wyborów. Niezwykle istotną sprawą było odrzucenie wszelkich nakazów religijnych. Uniwersytet stał się laicki. Studentom pozostawiono większą swobodę w wyborze przedmiotów oraz

¹³ T. Jefferson, *Freedom of Religion at the University of Virginia*, 7 October 1822, [w:] *The Complete...*, s. 957—958.

¹⁴ List T. Jeffersona do pana Laporte, Monticello, 4 June 1819, [w:] *The Life...*, s. 692.

¹⁵ Zob. *Dictionary of American History*, ed. J. T. Adams, t. II, New York 1940, s. 172; *The American Heritage. Book of Great Historic Places*, Introduction by R. Ketchum, New York 1957, s. 195; Jefferson, *Regulations...*, [w:] *The Complete...*, s. 1110—1111; *The Thomas Jefferson...*, s. 250.

wprowadzono system odznaczeń honorowych przy egzaminach¹⁶. Dyscyplina oparta została na poczuciu honoru studentów.

Jeffersoniańska koncepcja Uniwersytetu potwierdziła się w jego działaniu. Uniwersytet Wirginii stał się najbardziej liberalną instytucją zajmującą się kształceniem obywateli, jaka istniała w Ameryce¹⁷.

Uniwersytet Łódzki

Jolanta Czarnocka

JEFFERSONIAN CONCEPT OF THE UNIVERSITY

The Jeffersonian vision of the educational system in America found its application in the Virginia University founded in 1825. Thomas Jefferson's educational concepts were formed since the time he commenced his academic studies in William and Mary College through elaboration of projects concerning dissemination of knowledge, publication of Notes on Virginia until finally they assumed a concrete shape in the University. The character of these ideas was affected by Th. Jefferson's stay in Paris and his exchange of ideas with many eminent representatives of the European Enlightenment (e.g. J. A. Condorcet, J. Priestley, C. F. Volney). They were implemented in one point i.e. through creation of a new university from its very foundations and not through reform of the already existing university.

Progressive character of the Virginia University is reflected in principles, methods, and contents of curricula carried out by it. Moreover, it combined academic education with social education, introduced secularity and democratization of life at the University. The curriculum incorporated also new subjects such as exact sciences, agricultural science, modern languages, and political sciences. The mother tongue, by pushing out Latin, became the language in which lectures and seminars were conducted. Hierarchy of faculties was abolished and students were allowed freedom in choosing subjects they wished to study. The architecture of the University was adapted to needs and requirements of academic programmes. Erection of an imposing library building — source of knowledge rising above the other buildings grew to the rank of a symbol. Th. Jefferson's reformatory activity is supported by abundant source materials (writings, papers, letters) and has received a great deal of attention in its literature.

¹⁶ Por. Beard, *op. cit.*, s. 416.

¹⁷ *Ibidem*, s. 329, 414; *Encyklopaedia Britannica*, ed. W. Benton, t. XII, Chicago 1961, s. 991—992.